

Theoretische Verantwoording Uk & Puk

Probleemanalyse

In schooljaar 2008/2009 waren er 240.000 achterstandsleerlingen in het Nederlandse basisonderwijs (Boerdam, 2009).

De belangrijkste risicofactor die de ontwikkeling van kinderen negatief beïnvloedt is een weinig stimulerende thuissituatie. Met name het opleidingsniveau van de ouders voorspelt het latere schoolsucces van kinderen. Hoger opgeleide autochtone en allochtone ouders blijken namelijk een meer stimulerende omgeving voor hun kinderen te creëren dan laag opgeleide ouders, waardoor kinderen schoolse vaardigheden zoals leerhouding, interesse in schoolvakken, intrinsieke motivatie voor lezen en schrijven in de regel thuis verwerven tijdens alledaagse gesprekken, in spel, door voorlezen enz. (Blok en Leseman, 2004; Mutsaers, 2008.) Dus hoe hoger het opleidingsniveau van de ouders, hoe meer informele leerervaringen kinderen thuis opdoen ter voorbereiding van het schoolse leren.

Beïnvloedbare factoren

Uit onderzoek blijkt dat als kinderen eenmaal onderwijsachterstanden opgelopen hebben, deze maar moeilijk hersteld kunnen worden (Van Kampen, Kloprogge, Rutten & Schonewill, 2005). Leseman (2007) benadrukt dan ook dat ingrijpen op jonge leeftijd, al voor een leeftijd van drie jaar, cruciaal is. Kinderopvang blijkt een positief effect te hebben op de ontwikkeling van jonge kinderen (Groot, e.a., 2001; Leseman, 2002) en is daarom bij uitstek geschikt als het gaat om preventie van ontwikkelingsachterstanden. De kinderopvang kan zo een beschermende factor zijn voor kinderen die het risico hebben een onderwijsachterstand op te lopen. In de kinderopvang is men immers in staat kinderen van jongs af aan al een rijke leeromgeving te bieden, waardoor een goede aanvulling op de thuissituatie geboden kan worden. Wel moeten we in acht nemen dat de er een dalende trend waar te nemen is in de kwaliteit van de kinderopvang (NCKO, de Kruif e.a., 2009). Opvang van hoge kwaliteit heeft echter positieve effecten voor met name kinderen die in de thuissituatie weinig in hun ontwikkeling worden gestimuleerd (Van Yzendoorn e.a. 2004)

Verbinding probleemanalyse, doel, doelgroep en aanpak

Uk & Puk richt zich op een preventieve aanpak van ontwikkelingsachterstanden door het bieden van een rijke leeromgeving met een hoog niveau van pedagogische kwaliteit in het kindercentrum met als doel de stimulering van de ontwikkeling van kinderen in de kinderopvangleeftijd (0-4 jaar). Uk & Puk bereikt hiermee niet meer alleen de kinderen met het risico op een achterstand die een peuterspeelzaal bezoeken, maar ook de kinderen die naar de kinderopvang gaan. Die laatste groep is immers enorm gegroeid de afgelopen jaren (onderwijsraad 2010).

Het VVE-programma KO-totaal wordt met Uk & Puk naar de jongste kinderen uitgebreid (leeftijd van 0 tot 6 jaar), waardoor kinderen van jongs af aan de pedagogische ondersteuning en ontwikkelingsstimulering

meekrijgen die de onderwijskansen van kinderen vergroot. De oudercomponent is erop gericht de rijke leeromgeving ook naar de thuissituatie uit te breiden.

Werkzame factoren /mechanismen

Uk & Puk is een integraal programma, dat wil zeggen een programma gericht op meerdere ontwikkelingsdomeinen. Hier is niet voor niets voor gekozen. Nationaal en internationaal onderzoek heeft namelijk aangetoond dat integrale programma's effectiever zijn dan programma's die zich juist richten op één specifiek domein (Leseman, 1998 en Ramey & Ramey (1998) in: Nap-Kolhoff et al (2008).

Een uitgebreide VVE-training met coaching op de werkvloer is essentieel om pedagogisch medewerkers de juiste vaardigheden te leren om het effect van Uk & Puk te garanderen.

Verschillende onderzoekers beschouwen de opname van een oudercomponent als een factor die bijdraagt aan het rendement van VVE-programma's (Nap-Koolhof, 2008). Leseman en Blok (in Van der Vegt e.a., 2007) verwachten dat centrumprogramma's die ook een ouder- of gezinscomponent hebben, en die tot in de basisschool worden gecontinueerd, op de lange termijn de meeste kans op succes zullen hebben. De oudercomponent van Uk & Puk is gericht op uitbreiding van de informele leerervaringen in de thuissituatie.

Theoretische verantwoording

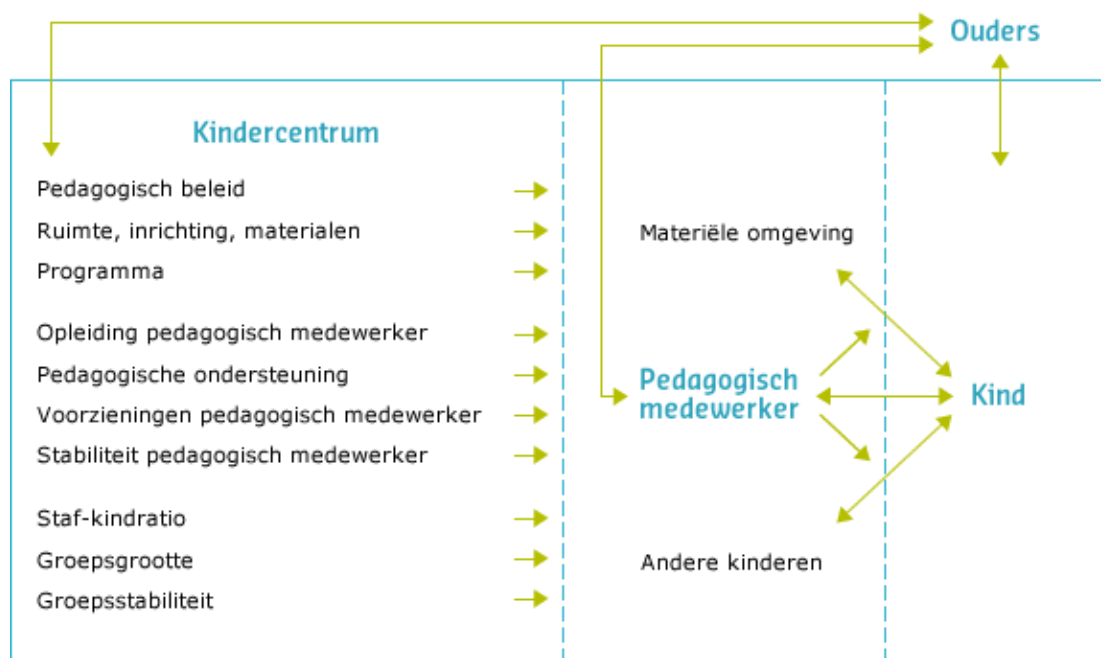
De theoretische basis voor Uk & Puk wordt gevormd door de hedendaagse theorieën uit de ontwikkelingspsychologie en pedagogiek. Het kwaliteitsmodel van Riksen-Walraven (2004) is ons uitgangspunt.

Pedagogische kwaliteit in de kinderopvang

Bij de formulering van pedagogische kwaliteit wordt uitgegaan van vier pedagogische basisdoelen: het bieden van veiligheid en het bevorderen van de persoonlijke, de sociale en de morele competentie van de kinderen. Riksen Walraven (2004) heeft een model ontwikkeld waardoor duidelijk wordt hoe de opvang in een kindercentrum van invloed is op de ontwikkeling van het kind. De ervaringen die kinderen opdoen in de interactie met de materiële omgeving (ruimte, spelmaterialen, meubilair), de pedagogisch medewerker en de andere kinderen zijn direct van invloed op het welbevinden en de ontwikkeling van kinderen in de kinderopvang. Deze directe factoren zijn kenmerken van de proceskwaliteit van de opvang. Van deze directe factoren heeft de pedagogisch medewerker verreweg de grootste invloed op het welzijn en de ontwikkeling van de kinderen. Zij beïnvloedt de kinderen rechtstreeks met haar interacties met de kinderen zelf, maar ook bepaalt zij grotendeels de kwaliteit van de interacties tussen de kinderen onderling en de kwaliteit van hun ervaringen met het aanwezige spelmateriaal (Gevers Deynoot-Schaub, 2009). De interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers worden door het NCKO als de kern van de proceskwaliteit gezien. Pedagogisch medewerkers moeten over deze interactievaardigheden beschikken willen zij de pedagogische basisdoelen optimaal kunnen realiseren. In de linker kolom staan de structurele factoren van het kindercentrum. Deze factoren hebben een meer indirecte invloed op kwaliteit. Ouders

kunnen op zowel de structurele factoren als op de proceskwaliteit hun invloed uitoefenen, door hun onder andere hun contact met de pedagogisch medewerkers.

Uk & Puk richt zich met name op de directe factoren uit het kwaliteitsmodel van Riksen-Walraven (rechter kolom).

Model van factoren die direct of indirect van invloed zijn op het welbevinden en de ontwikkeling van een kind in de kinderopvang (Riksen-Walraven, 2004)

Voor de ontwikkeling van jonge kinderen blijken veilige gehechtheidrelaties van belang. Wanneer kinderen ook in de kinderopvang veilige gehechtheidrelaties aangaan, vergroot dit hun kansen op een optimale ontwikkeling. Aspecten die hierbij van belang zijn, zijn de sensitieve responsiviteit en de beschikbaarheid van de pedagogisch medewerkers. Het opbouwen van relaties krijgt vorm als door herhaling een patroon kan ontstaan. Daarom is continuïteit in relaties zo belangrijk (Singer 2009).

Voor pedagogisch medewerkers in kindercentra betekent dit dat zij veel gelegenheid moeten creëren voor interactie met het kind (zowel individueel als in een kleine groep), en een houding moeten ontwikkelen die is afgestemd op het ontwikkelingsniveau en de behoefte van het kind (Lally, 2009). Dit betekent de ene keer ondersteunen of aanmoedigen, de andere keer het kind ruimte geven zelf te ontdekken, en weer een andere keer het kind op weg helpen.

Het Nederlands Consortium Kinderopvang (NCKO) heeft in haar onderzoek naar de kwaliteit van de kinderopvang in 2008 opnieuw een daling geconstateerd van de algemene proceskwaliteit in de kinderopvang (bestaande uit: ruimte/meubilering, taal, activiteiten, interacties en programma). Opvallend in dit onderzoek is dat de pedagogische kwaliteit, gemeten op schaal *Interacties*, significant is gedaald ten opzichte van 2005. Zoals gezegd worden deze interactievaardigheden over het algemeen gezien als de kern van pedagogische kwaliteit (aansluitend bij theorieën over gehechtheid). Het gaat hierbij met name om een daling in

de interactievaardigheden 'praten en uitleggen', 'ontwikkelingsstimulering' en 'begeleiding van interacties tussen kinderen'.

Uk & Puk bestaat uit ingrediënten om de proceskwaliteit te verhogen. Er worden aanwijzingen gegeven voor het inrichten van de ruimte, gebruik van materiaal, het aanbieden van activiteiten en het opstellen van een programma. Daarbij is veel aandacht voor taal en de zogenaamde interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers. De activiteitenbeschrijving is zo opgesteld dat het pedagogisch medewerkers steeds stimuleert tot sensitief responsief gedrag, waarbij veel aandacht is voor ontwikkelingsstimulering en talige ondersteuning. Ook de voorbeeldzinnen voor pedagogisch medewerkers zijn erop gericht de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers te vergroten. Daarnaast is hier, zoals eerder genoemd, ook in de training en de coaching op de werkvloer aandacht voor.

Sociale leerpsychologie

In Uk & Puk zijn ook elementen van de sociale leertheorie van Vygotsky terug te vinden. Het uitgangspunt van Uk & Puk is dat kinderen zich nieuwe vaardigheden eigen maken in interactie met hun omgeving. Het leren komt tot stand wanneer kinderen actief betrokken zijn, en uitgedaagd en ondersteund worden om te leren (Barnett e.a., 2008). Kinderen leren vooral dan wanneer de aangeboden activiteiten aansluiten bij de 'zone van naaste ontwikkeling' van het kind (dat wil zeggen: niet teveel, maar ook niet te weinig eisen, Leseman 2004). Omdat de interesse van het kind juist uitgaat naar activiteiten die een beroep doen op de vaardigheden die in de 'zone van naaste ontwikkeling' liggen, wordt bij Uk & Puk nadrukkelijk gebruik gemaakt van de eigen inbreng van het kind en staat de betrokkenheid van het kind bij het doen van de activiteit voorop. Uk & Puk bestaat uit activiteiten rondom thema's die dichtbij de beleving van het jonge kind staan, waardoor de activiteiten herkenbaar en betekenisvol voor hen zijn en eerder opgedane kennis en vaardigheden worden aangesproken. Omdat kinderen actief deelnemen aan de activiteiten wordt een leeromgeving gecreëerd, die bij uitstek kansen creëert om kinderen informele leerervaringen op te laten doen. Omdat Uk & Puk zich op kinderen van nul tot vier jaar richt moeten de activiteiten op de verschillende vaardigheidsniveaus worden afgestemd. Om aan te kunnen sluiten bij de zone van naaste ontwikkeling van kinderen van de verschillende leeftijdscategorieën betekent dit dat er verschillende accenten worden gelegd.

Kansen grijpen en kansen creëren

Uk & Puk sluit aan bij het idee van 'kansen grijpen' en 'kansen creëren' uit het pedagogisch kader 0-4 jaar (Singer e.a., 2009).

In de handleiding en de training bij Uk & Puk worden de pedagogisch medewerkers gestimuleerd naast het creëren van kansen door middel van het activiteitenaanbod, ook vooral kansen te grijpen om van gewone situaties leersituaties te maken. Juist situaties waarbij het kind al actief betrokken is, zijn geschikt om het kind informele leerervaringen op te laten doen. Dit geldt zeker voor de jongste kinderen.

De ontwikkelingsgebieden

Tijdens alle activiteiten worden vaardigheden op de deelgebieden van taal, sociaal-emotionele ontwikkeling, motoriek en rekenen ontwikkeld.

Taalontwikkeling

Uk & Puk biedt activiteiten die de verschillende aspecten (taalinhoud/ woordenschat, taalvorm en communicatie) van de taalontwikkeling stimuleren door voorleesactiviteiten, liedjes en versjes en de diverse activiteiten talig te ondersteunen. Interactie met en actieve inbreng van het kind staat centraal.

De taalontwikkeling wordt beïnvloed door grofweg twee omgevingsfactoren: een rijk en betekenisvol taalaanbod en voldoende gelegenheid om de taalvaardigheid te oefenen. Dit geldt voor kinderen van alle leeftijden (0-4 jaar) en voor zowel kinderen die het Nederlands als eerste taal leren, als voor kinderen voor wie het Nederlands de tweede taal is.

Bij de laatste groep zijn een aantal aandachtspunten van belang. Zoals een positieve houding ten opzichte van de thuistaal van het kind en rekening houden met het feit dat kinderen die het Nederlands als tweede taal aangeboden krijgen een zogenaamde 'stille' periode kunnen doormaken, waarin zij eerst voldoende taalbegrip kunnen opdoen om pas daarna ook actief de opgedane taalvaardigheden te kunnen gebruiken (Suijkerbuijk en Kuiken, 2009).

Er wordt gericht gewerkt aan het uitbreiden van de woordenschat. Hierbij zijn de woorden uit de woordenlijst van Bacchini (2005) als uitgangspunt genomen.

Bij het aanbieden van de woorden is gebruik gemaakt van de theorie van Verhallen (Verhallen & Walst, 2001; Van den Nulft & Verhallen, 2002) hetgeen ook is terug te vinden in de opbouw van de activiteiten. In de introductie, kern en uitbreiding worden de woorden in een betekenisvolle context aangeboden, verduidelijkt en gebruikt. In de Afsluiting van de activiteit worden de woorden teruggevraagd om te controleren of het kind de woorden begrijpt en zelfs eventueel al kan gebruiken.

Wanneer het gaat om interactie en communicatie, gaat het om onderlinge betrokkenheid van zowel de spreker als de luisteraar. Kinderen moeten in een interactie zodanig betrokken raken dat ze op een effectieve en sociale manier met de ander communiceren. Bij de jongste groep kinderen, staat het beurt wisselen centraal. Communicatie wordt in eerste instantie vooral individueel geoefend met de vertrouwde pedagogisch medewerker. Bij peuters worden bij communicatie de vaardigheden luisteren en spreken geïntegreerd en de volgende vaardigheden aangesproken:

- Pragmatische vaardigheid: kinderen leren hoe ze zich moeten opstellen in een gesprek
- Uitdrukkingsvaardigheid: door interactie verbeteren kinderen hun uitdrukkingsvaardigheid. Zij breiden hun woordenschat uit en passen hun grammatica beter toe.
- Tekstvaardigheid: kinderen leren begrijpend te luisteren en kunnen steeds beter een lopend verhaal vertellen.
- Taalbeschouwing: kinderen leren reflecteren op de functies en de structuur van mondelinge taal.

(Verhoeven, Biemond en Litjens, 2007 in: Suijkerbuijk en Kuiken, 2009)

Bij Uk & Puk is ook aandacht voor ontluikende geletterdheid. Hieronder vallen aspecten als boekoriëntatie en verhaalbegrip. Bij boekoriëntatie gaat het over de omgang met boeken, wat je eraan kunt zien en hoe je ze leest (Verhoeven & Aarnoutse 1999). Door voor te lezen en te vertellen raken kinderen vertrouwd met verhalen, boeken en de taal die wordt gebruikt.

Het kind zal zich gaan realiseren dat de schrijver met een verhaal altijd een bedoeling heeft, dat het in feite een indirecte vorm van communicatie is.

(Suijkerbuijk en Kuiken, 2009)

Tot slot is gebruik gemaakt van de denkstimulerende gespreksmethode (DGM) (Van de Kreeke-Alfrink & Van der Heijden, 2002). Schematisch ziet een denkgesprek er als volgt uit:

1. stellen van denkvragen aangepast aan het ontwikkelingsniveau van het kind
2. analyse van de reactie van het kind
3. inspelen op de reactie van het kind

In de activiteitenbeschrijving staan steeds een aantal voorbeelden van denkvragen uitgeschreven.

Naast de denkvragen, staan er ook voorbeelden van een grapje. Deze grapjes zijn meestal een speelse variatie op wat 'normaal' is.

(Bijvoorbeeld: Puk doet zijn sokken aan zijn handen.) Ook deze grapjes hebben als doel kinderen uit te dagen om te reageren.

Sociaal-emotionele ontwikkeling

Uitgangspunt in Uk & Puk is dat een veilige gehechtheid van belang is voor het emotionele welbevinden van kinderen. Jonge kinderen hebben hun verzorgers nog nodig om te overleven en om zich emotioneel veilig te voelen maar ook als voorbeeld (Lally 2009).

Dit betekent dat ook voor de sociaal-emotionele ontwikkeling de interactie tussen kind en pedagogisch medewerker van groot belang is. Uk & Puk bestaat uit ook activiteiten die individueel of in een kleine groep worden uitgevoerd. Hierdoor kan de pedagogisch medewerker goed inspelen op het kind en de relatie tussen haar en het kind versterken.

Kinderen leren door te kijken en te imiteren. Zo ontstaat ook een emotionele band: herkenning en erkenning door wederkerige imitatie. Imiteren is een actief proces. Kinderen kunnen alleen imiteren wat binnen hun cognitieve bereik ligt en ze geven vaak een eigen wending aan wat ze nadoen. Opvoeders zijn aantrekkelijk, omdat ze inspelen op wat het kind inbrengt. Leeftijdgenoten zijn aantrekkelijk, omdat ze plezier hebben in dezelfde activiteiten en uitdagen. Jonge kinderen communiceren door elkaar afwisselend te imiteren, nieuwe initiatieven te nemen en kijken of de ander hen imiteert (Verba, 1994 in: Singer 2009). Veel activiteiten in Uk & Puk voor de jongste kinderen zijn gebaseerd op dit principe van imitatie.

De vaardigheden zoals deze zijn omschreven in de ontwikkelingsdoelen in de handleiding zijn gericht op het omgaan met eigen gevoelens, de omgang met de pedagogisch medewerker en de omgang met andere kinderen. De activiteiten geven de kans positief voorbeeldgedrag te laten zien met betrekking tot sociale competentie. Puk heeft hierbij vaak een rol voor kinderen in de dreumes- en peuterleeftijd. Bijvoorbeeld doordat de pedagogisch medewerker vraagt of de kinderen Puk willen troosten of helpen, ervaringen met hem delen of hem helpen om een probleem of een conflict op te lossen.

De ontwikkelingsdoelen zijn ontleend aan de acht gedragscategorieën van sociale competentie van de Cotan-gecertificeerde Sociale Competentie Observatie Lijst (SCOL) (Joosten, 2007), die op veel basisscholen gebruikt wordt en welke ook ten grondslag liggen aan de observatielijst Zo Doe Ik (2006).

Veel activiteiten zijn gericht op samen een spel doen, samen zingen of samen bewegen, waardoor het saamhorigheidsgevoel in de groep wordt vergroot. Daarnaast stimuleren verschillende activiteiten in de grote of kleine groep kinderen om onderling samen te werken, beurten te verdelen, naar elkaar te luisteren en ervaringen te delen.

Motoriek en zintuigen

Met betrekking tot de ontwikkelingsdoelen op het gebied van de motorische en zintuiglijke ontwikkeling zijn de activiteiten gericht op het scheppen van zoveel mogelijk gelegenheid om de verschillende motorische vaardigheden te ontwikkelen en te oefenen, en zintuiglijke ervaringen op te doen. Het uitgangspunt is dat kinderen hun motoriek ontwikkelen tijdens dagelijkse activiteiten en spel onder invloed van en in samenspel met zintuiglijke ervaringen.

In de activiteiten van Uk & Puk wordt de nadruk gelegd op het bieden van voldoende bewegingsvrijheid aan kinderen, waardoor ze volop de gelegenheid hebben motorische vaardigheden op te doen. Kinderen geven daarbij zelf aan in welk tempo zij zich ontwikkelen. Bij veel activiteiten met baby's wordt bijvoorbeeld daarom de instructie gegeven op de grond te spelen met de baby's. Op een harde ondergrond krijgt de baby de gelegenheid om al zijn spieren te oefenen, in tegenstelling tot wanneer hij in een wipstoeltje zit.

Naast de gelegenheid motorische vaardigheden te oefenen, is er in Uk & Puk aandacht voor het opdoen van verschillende zintuiglijke ervaringen. Door te bewegen en te ervaren ontdekt het kind de wereld om zich heen, leert het de eigenschappen van verschillende materialen kennen en verkent het de ruimte en zijn eigen positie binnen de ruimte.

Ontdekkingen die aansluiten bij de ontluikende rekenvaardigheden. Ook hier geeft talige ondersteuning van de pedagogisch medewerker in impuls aan de taal- en denkontwikkeling.

Rekenprikkel

Binnen verschillende activiteiten van Uk & Puk is er aandacht voor de drie rekendomeinen: meten, ruimtelijke oriëntatie en ontluikende gecijferdheid (SLO, 2009). Het gaat hierbij vooral om het opdoen van de eerste

ervaringen die de basis leggen voor de latere rekenontwikkeling. Vandaar dat we spreken over 'rekenprikkel'.

De rekenprikkel is nauw verbonden met de taalontwikkeling en de motorische en zintuiglijke ontwikkeling.